

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд “Език, разбиране, свят. Химеричното равновесие в херменевтиката на Ханс-Георг Гадамер в перспективата на каузалността на Доналд Дейвидсън” на Боряна Стоянова Узунова, докторантка в катедра „История на философията” във Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия (История на философията. Съвременна философия)

от проф. д-р Христо Петков Тодоров (НБУ)

Боряна Стоянова Узунова е придобила бакалавърска (през 2005 г.) и магистърска степен по философия (през 2007 г.) в СУ „Св. Климент Охридски“. През периода 2008–2011 година тя е била редовна докторантка в катедра „История на философията” на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител проф. д. ф. н. Стилиян Йотов.

Дисертационният труд “Език, разбиране, свят. Химеричното равновесие в херменевтиката на Ханс-Георг Гадамер в перспективата на каузалността на Доналд Дейвидсън” на Боряна Узунова е в обем от 270 страници и се състои от увод, три части, заключение и библиография. Всяка от частите съдържа по няколко глави, а те от своя страна понякога са разделени на по-кратки параграфи. Библиографията включва заглавията на общо 106 публикации на български, английски и немски език.

В своята дисертация Боряна Узунова си е поставила за задача да направи сравнителен анализ между идеите на Ханс-Георг Гадамер (1900–2002) и Доналд Дейвидсън (1917–2003) – двама автори, оказали, всеки по своему, съществено влияние върху философското мислене през XX век. Такова сравнение съвсем не може да се смята за разбиращо се от само себе си. Съгласно една широко известна школка класификация Гадамер е една от най-крупните фигури в т. нар. „континентална философия“, докато Дейвидсън е ярък „представител“ на т. нар. „аналитична философия“. Поставям думата „представител“ в кавички, защото съм убеден, че в този начин на говорене се крие дълбоко незачитане на независимостта и самобитността на авторите, към които го отнасяме. Изправен пред питанието, които задвижват неговото мислене, философът не представлява нито течение, нито школа, още по-малко пък национална, културна или езикова общност. Още в самото начало авторката е

направила решителна крачка отвъд предубеждението, че между „континенталната“ и „аналитичната“ философия зее толкова дълбока пропаст, че те не само не могат да бъдат съпоставяни, но и няма смисъл да се прави това. Напротив – такова е нейното разбиране – сравнението между на пръв поглед много различни автори може да бъде изключително продуктивно. Едно такова сравнение предполага неизбежно дистанциране от понятийния език, методите на изследване и мисловните стереотипи на всеки от сравняваните автори. Това от своя страна създава възможности за по-добра преценка на техните теоретични решения. Истински сериозните сравнения обаче не са самоцелни. Те се правят винаги с оглед на някакъв общ за сравняваните автори съществен проблем. В края на краищата философските теории са разгърнати отговори на въпроси и тъкмо въпросите са тези, които придават смисъл на теориите. И така, сравнението между Гадамер и Дейвидсън, което тръгва да прави Боряна Узунова в своя труд, е сравнение с оглед на определен въпрос, общ за двамата автори. Много общо казано това е въпросът за условията и начините на осъществяване на разбирането.

Формулиран по такъв начин, този въпрос дава възможност да се направи прецизно и изчерпателно текстологично сравнение между двамата автори като се издирят и съпоставят съответните места в техните произведения, анализира се речникът, идентифицират се ключовите понятия, установи се тяхната честота и пр. Такова изследване обаче едва ли ще може да изпълнява нещо повече от подготвителна и спомагателна функция. Истинската философска задача се отнася до постановките на проблемите и до техните решения. Тъкмо такава задача е поставила пред себе си авторката. Всичко започва от експликацията на проблема. Едно от най-главните твърдения във философската херменевтика на Гадамер е, че разбирането има диалогична структура. Диалогът се води между диалогични партньори винаги относно нещо. При цялата свобода, непредрешеност и непредвидимост на диалога, той все пак не е напълно произволен, а има посока и граници на релевантност. Тези граници се задават от предмета на разговора, който, макар да се явява пред познаващите и разговарящи хора в определени профили и ракурси, в последна сметка по логически причини си остава един и същ. В това е и проблемът. От една страна Гадамер отхвърля „обективизма“ на науката, който се основава на представата, че предметът е сама по себе си даденост, която познанието трябва да достигне и възпроизведе максимално точно. От друга страна обаче той не е готов да приеме следствията на пълния „релятивизъм“, който следва от противоположното разбиране, че предметът няма своя собствена идентичност и се създава изцяло в диалога. Ето защо според авторката

Гадамер търси, но не успява да намери баланс между позициите на „обективизма“ и „релятивизма“. На това място следва да се направи уговорката, че „обективизъм“ и „релятивизъм“ са по-скоро рефлексивни понятия, които Боряна Узунова използва за артикулиране и изясняване на проблема, а не толкова категории, с които самият Гадамер работи. Макар и в доста по-различен контекст, използвайки друг речник и преследвайки по-различни цели, но все пак при сходни предпоставки, на много сходен проблем се натъква и Доналд Дейвидсън. Решението, което предлага той що се отнася до баланса между „обективизъм“ и „релятивизъм“, в края на краищата изглежда според авторката по-убедително от онова, което намираме у Гадамер. В дисертацията е проведена последователно според мен много плодотворната идея да се използват теоретичните решения на един автор като огледало за решенията, предложени от друг автор, работил, макар и в същата епоха, в съвсем друг контекст, с различна методология и със съвсем различен концептуален речник. Когато е успешно приложен, какъвто тук несъмнено е случаят, този подход дава силна подкрепа за декларираното по-горе разбиране, че най-важното нещо за теориите са въпросите, на които те отговарят. Избраният от авторката подход на взаимно оглеждане на двама автори, между които не може да се установи съществена приемственост, с фокус върху въпросите, които ги занимават, изисква и малко по-особен от обичайния за историята на философията начин на работа с произведенията. Тук се преследва не пълна и максимално точна реконструкция на теориите въз основа на установяването на връзки на приемственост и исторически континуитети, а по-скоро логическа реконструкция на комплекс от идеи с оглед на определен проблем.

В първата част, озаглавена „Ханс-Георг Гадамер“, авторката се занимава с основния замисъл на философската херменевтика на Гадамер, развит в неговото главно съчинение „Истина и метод“ (1960) както и в редица съпътстващи го по-малки произведения на философа. „Истина и метод“ е преди всичко полемична книга. В нея авторът води полемички на няколко равнища едновременно. Първата, като че ли най-очевидна полемика, е полемиката с претенциите на науката за монопол върху познанието и истината. Отвъд областта на строгото методологически дисциплинирано познание са необятните сфери на естетическото съзнание, историческото съзнание и изобщо на всекидневния жизнен опит, в които хората също познават света и постигат истината. Хуманитарните науки (или „науките за духа“) имат за предмет на своя познавателен интерес целия свят на културата, който като смислово артикулиран свят те постигат не по пътя на водещото до номологично знание „обяснение“, трасиран от

природознанието, а по пътя на разбирането. Това е друга полемика – полемика за обхвата на понятието за наука: има науки, които не се занимават с обяснение, а с разбиране и те, въпреки че не покриват стандартите за извлечено от опита квантифицируемо знание, не са по-малко науки от останалите. Трета полемика Гадамер води с традиционната херменевтика и особено с херменевтиката на XIX век. Тази полемика се отнася за обхвата на самото понятие „разбиране“. Разбирането не е просто метод на филологията, историографията или цялата хуманитаристика, а специфичният за едно крайно и исторично същество, каквото е човекът, начин на съществуване в света. Ето защо от една философска теория на разбирането не може да се очаква и изисква да бъде научна методология, нейната работа е да изясни общите условия на разбирането. В тази част Боряна Узунова следва най-вече именно тази сюжетна линия, конфронтирайки се с наистина централния въпрос на „Истина и метод“ – как е възможно разбирането? Внимателно и коректно е реконструирана взаимовръзката на няколко основни категории на философската херменевтика – разбиране, език, игра, херменевтически кръг, диалог, *phronesis*. Накрая на този ход се стига до формулирането на споменатата по-горе централна дилема – разбирането между „обективизма“ и „релятивизма“. Тази дилема става разбираема ако си дадем сметка, че в нея се пресичат две от водените от Гадамер полемики. От една страна, нека повторя, разбирането не е метод, а начин на съществуване на човека, което значи, че върху неговите постижения неизбежно слагат своя отпечатък ситуативността, изменчивостта и перспективността на човешкия живот, правейки тези постижения релятивни. От друга обаче, хуманитарните науки, науките за човека и човешкото, са не по-малко науки от математическото природознание, защото те, макар и по свои собствени начини, са способни да постигат обективно, значи свободно от случайното, субективното и произволното знание. Дилемата според авторката се решава от Гадамер чрез съхраняването на определен мотив на реализъм („перспективистки реализъм“), идващ от феноменологията на Хусерл – мотивът за „самите неща“. Колкото и нашето разбиране да варира в зависимост от контингентните условия на езика и диалогичната ситуация, то все пак намира своята граница в „самите неща“, които си остават едни и същи. Щом е така обаче – и в това е нервът на проблема – как „самите неща“ се отразяват в разбирането, така че да е възможно да се прецени дали то кореспондира с тях, тоест има някаква степен на правилност, или се е откъснало от тях и е напълно произволно. Отговорът, който Гадамер дава, според авторката не е особено ясен и отчетлив и е по-скоро в идеалистически дух – „самите неща“ са нещо като идеална граница на многото

вариации на предмета. Боряна Узунова демонстрира трудностите пред това решение. Мисля си, че тези трудности биха изпъкнали с по-голяма яснота, ако чрез кратко разглеждане на феноменологическия метод се покаже, че в идеята за „самите неща“ се крие един недоизживян платонистки ефект на метода.

Във втората част на работата „Гадамер и Дейвидсън“ авторката си поставя за цел да демонстрира, че предприетото от нея съпоставяне между Гадамер и Дейвидсън по въпроса за разбирането не е някаква нейна приумица, а има сериозни основания по същество. В тази част се предлага един много полезен преглед на съществуващите съпоставителни публикации за двамата автори. Прегледът има висока информативна и аналитична стойност. Очертават се две взаимно изключващи се позиции относно уместността на сравнението между Гадамер и Дейвидсън. Според едната сравнението е невъзможно защото двамата се занимават с радикално различни проблеми, а според другата, сравнението не само е възможно, но може да бъде и много полезно за доброто разбиране на теоретичните начинания на двата философи. Изглежда в съвременната вторична литература връх взема втората позиция като в нея все по-добре се изясняват условията и границите на сравнимост. В предпоследната глава на тази част авторката е разгледала рецепциите на двама влиятелни съвременни американски автори – Джон Макдауъл и Майкъл Фрийдмън – на херменевтиката на Гадамер. Намирам това за напълно уместно и полезно, защото така придобива допълнителна убедителност разбирането, че между школите и традициите във философията на нашия ден няма непреодолими прегради и развитите в даден теоретичен контекст идеи, безпроблемно „мигрират“ и „работят“ в съвсем други контексти. Последната глава на тази част е любопитна. В нея авторката демонстрира на базата на наличните свидетелства, че всеки един от двамата философи се е отнасял към творчеството на другия с благосклонност и известна симпатия, подчертавайки предимно зоните на съгласие помежду им. Проличава, че всеки от двамата е познавал поне някои от публикациите на другия. В същото време обаче няма солидни основания да се твърди, че те взаимно са си влияели.

Последната част е озаглавена „Доналд Дейвидсън“. В нея, както може да се очаква, се предлага реконструкция на идеите на Дейвидсън с оглед на проблема за разбирането и по-специално на дилемата „обективизъм“–„релятивизъм“. Тук най-напред се очертава проблемният контекст, в който мисли Дейвидсън. Това е несъмнено контекстът на вече зрялата аналитична философия на езика, преодоляваща своята фиксация върху проблематиката на формалните езици. Дейвидсън върви по трасираната от Куайн пътека с неговото решително отхвърляне на „двете догми на

емпиризма“ – догмата на епистемологичния редукционизъм и тази за разликата между аналитични и синтетични положения. Към тези две догми Дейвидсън добавя трета – догмата, че е възможно в рамките на опитното знание да се направи разлика между една концептуална („концептуална схема“) и една собствено емпирична компонента. Тази догма също би следвало да бъде отхвърлена подобно на първите две. По въпроса за разбирането Дейвидсън отново следва път, прокаран от Куайн с неговата идея за „радикален превод“. Той я трансформира, формулирайки свой собствен възглед за т. нар. „радикална интерпретация“. На изясняването на този възглед Боряна Узунова е отделила значително внимание, оценявайки неговото централно значение за водещия проблем на изследването. „Радикалната интерпретация“ е такъв ход, при който езиковото поведение на даден човек се разбира без да е налице предварително знание както за убежденията на говорителя, така и за целите, които той преследва със своите изказвания. Това е възможно като се приложи т. нар. „принцип на добронамереността“. Принципът има две страни – първо, предположението за рационалност на говорителя и второ, предположението, че говорителят се отнася към същите характеристики на света, към които би се отнесъл наблюдателят в аналогична ситуация. За да може обаче да действа „принципът на добронамереността“, е необходимо да си отговорим на въпроса – как изобщо нашите убеждения се отнасят към света. Отговорът, който дава Дейвидсън, е прост: светът въздейства върху нас непосредствено като усещанията ни стават причини за нашите убеждения. Тук авторката напълно правилно отбелязва, че става дума наистина за причини, а не за основания, както в много случаи сме склонни да мислим. Към това бих добавил само, че в своята знаменита статия „Действия, основания и причини“ (1963), Дейвидсън вече е извършил хода на отъждествяване на причини и основания.

В заключението на дисертацията се обобщават резултатите от изследването. Тук авторката припомня какъв е водещият проблем и подчертава, че предложеното от Доналд Дейвидсън решение на въпроса за отношението към света като граница на свободата на разбирането, позволява да бъде преодоляна главната слабост на Гадамеровото предложение – светът да се мисли в духа на един неосъзнат критически идеалистически реализъм.

Какво е постигнато в дисертационния труд на Боряна Узунова? Формулиран е действителен съществен научно-теоретичен проблем. Поставени са ясни и постижими цели на изследването. Професионално е осъществено самостоятелно, целенасочено, методологически строго, безупречно в своите изводи изследване. Главният резултат от

изследването е формулирането на собствено добре обосновано предложение за решаване на воещия проблем. Изложението е отлично структурирано. Езикът на работата е ясен, точен и благоприятства разбирането от страна на читателите. Понятията са добре изяснени и се употребяват по контролиран начин. Релевантната научна литература е използвана компетентно и е цитирана коректно.

Авторефератът е с обем от 40 страници. Изготвен е според изискванията и отразява точно съдържанието на труда. В него освен резюме на съдържанието се съдържа списък на приносните моменти. Посочени са четири приносни момента. Те са действителни и са формулирани коректно. Накрая са посочени две публикации по темата на дисертацията, едната от които е на английски.

Заявявам, че нямам съвместни публикации с авторката на изследването и не съм в конфликт на интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дисертационният труд на Боряна Стоянова Узунова “Език, разбиране, свят. Химеричното равновесие в херменевтиката на Ханс-Георг Гадамер в перспективата на каузалността на Доналд Дейвидсън” отговаря на всички изисквания за придобиването на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. „Философия“ и като член на Научното жури аз без никакви резерви ще гласувам ЗА присъждането на авторката на тази степен.

Подпис:

(проф. д-р Христо П. Годоров)

София, 8 юни 2018 г.